

IDA fideci

Yıl : 1966

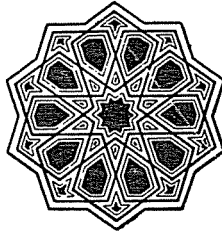

Cilt : XIV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

“İSLÂMİN BUGÜNÜ”NE BİR BAKIŞ

OSMAN KESKİOĞLU

Kahire Üniversitesi Müderrislerinden merhum Ahmed Eminin 1958 de yayınlanan “*Yevm’ul-İslâm*” adlı eseri İslâma umûmi bir bakış mahiyetindedir. Yazar, 1 ciltlik *Fecr’ul-İslâm*, 3 ciltlik *Duha’l-İslâm*, 4 ciltlik *Zohr’ul-İslâm* adlı eserleriyle İslâmdaki cereyanları, fikir dalganmalarını, mezheb ve fırkaları etrafıca anlatmış bulunmaktadır. Bu son eseri o silsilenin devamından ziyade, İslâm esaslarını ve mühim olayları, tarih boyunca, gözden geçirmiştir. Bunda belli bir deviri incelemiyor, bidayetden bugüne kadar İslâm tarihini süzüyor ve bazı mülahazalarını belirtiyor. Böylece eser, İslâmın dününe ve bugününe genel bir bakış mahiyeti arz ediyor. Biz yazarın cesâretle serdettiği görüşleri, red veya kabul bakımından değil, eseri tanıtmak amacıyla mühim yerlerine kısaca temas etmek istiyoruz. Ahmed Emin gibi meşhur bir İslâm yazarının İslâmın dününe nasıl baktığı, bugününe nasıl gördüğü ilginç olsa gerek.

“Aradan 6 asırlık zamanın geçmesi Hıristiyanlığın bozulmasına yetti” diye söze başlayan yazar, İslâmın doğuşunu ve esaslarını, dinin lüzumunu anlatıyor: Din, ilâhi bir nizamdır. insanın fitratında din duygusu köklüdür. İnsan, ona uymağa mecburdur. Zaten, kâinata ilâhi nizam hâkimdir. Buna *Kur’an-ı Kerim* sünnetullah diyor, bugünküler tabiat kanunu adını veriyor. Gerçekte kainatta herşey Allaha teslim olmuştur. Ayet-i kerimenin ifade ettiği vechile kainat Allaha tesbih eder, Kâinatın tesbihi, Allahın kanununa uyması demektir. İnsan ve tabiat herbiri Allahın varlığına delildir. İslâmın esaslarını sıralayan yazar, İslâmda kazâ ve kader inancının aslâ cebriyecilik demek olmadığını söylüyor. (S. 22/24)

İmân ve akide ruhu doyurmalı, aklı tatmin etmeli. İslâm işte bunu yapmıştır. İslâm, bu meziyetiyle sur’atle gelişirken onu sarsan ihtilaf- lar olmuştur. Bu yaralar pek derindir. Haz. Osman şehit edilince, Pey- gamberin şâiri Hassan şöyle feryad etmişti:

اتركتموا غزو الدروب وراهكم
وغزوتموننا عند قبر محمد

“Serhadlerde düşmanla çarpışmayı arkanızda bırakarak gelip Peygamber Muhammedin kabri yanında bizimle mi harbe başladınız?” (S. 58) Kerbelâ faciası dinmeyen bir acı oldu. Haccacın Kâbeyi taşa tutması ayrı bir yara açtı.

Araplarda itaat fikri azdır. O yüzden böyle ihtilâflar çok olmuştur. Hz. Ömer’in sert idaresinden bıkan araplar, Hz. Osmanı seçtiler, biraz yumuşak idare görelim dediler, fakat fazla yumuşaklık yaramadı, sonu acı çıktı, İhtilâflar alıp yürüdü. Emevî -Ehl-i Beyt mücadelesi pek zararlı neticeler doğurdu. Emevîler, Ehl-i Beytten 36 kişi katlettiler, sonra Abbasiler daha çok öldürdüler. Emevîlerden Ömer inbi Abdülaziz Ehl-i Beyt düşmanlığını kaldırmağa çalıştı. Hutbelerde Hz. Ali’ye sövmeyi yasak etti. Hz. Fatıma’nın miras davasına başladığı (Fedek)i Ehl-i Beyte verdi. (S. 70) (Hz. Ebu Bekir: Peygamberler miras bırakmaz, Hadisine dayanarak Hz. Fatıma bu mirası vermemişti. Hz. Ömer zamanında, Hz. Ali ve Abbas yine miras istediler. Hz. Ömer, Medine’deki emlâki verdiyse de Hayber ile Fedeki vermedi, Hz. Ali, Halife olunca kendisi bu davayı yürütüp mirâs almadı. Sonra, Ömer İbni Abdulaziz, Âl-i Fatımaya verdi.) Ömer ibni Abdulaziz adaletli bir idare yürüttü, zimmilere hoş muamele yaptı, Şamda Guta’daki Kıddis Toma Kilisesi cami yapılmış iken onu eski hale çevirmeye müsaade etti. Hristiyan tebedan cizyeyi azalttı, Mevâli’den olan müslümanlara, Arap gibi eşit muamele yaptı, (S. 70).

Emevîler zamanında yabancı âdetler, İslâmın saf çehresini bozdu, Mısırdaki Roma âdetleri, Irakta İran âdetleri karıştı, Fukaha nassa aykırı olmayan âdetleri kabul ettiler, (S. 72)

Futuhât genişleyince hayat değişti. Bu herşeyde kendini gösterdi, Ömer ibni Ebi Rebia gazel tarzını edebiyata soktu, hacca gelen kadınlara gazelleriyle sataştı¹, Halife Velîd, Hamriyât tarzına saptı, Ebu Nü-

¹ Bu kabil yarısı sapık şairlerden biri şöyledir:

يا حبيذا الموسم من موقف — وحبذا الكعبة من مسجد
وحبذا اللاتي يزاحنتنا — عند استلام الحجر الاسود

“Hac mevsimi ne güzel toplanma yeri, Kâbe ne hoş bir Mescid, Hacer-i Esvedî selamla-
mağa çalışırken izdihamdan bizi sıkıştıran kadınlar da nehoş?”

Ebu Nuvas da şöyle der:

وعاشقين التف خداهما — عند التمام الحجر الاسود
فالتقى من غير ان ياتهما — كما كنا على موعد
ولولا دفاع الناس اياهما — لما استفتقا اخر المشهد

vâs çığrını açtı. Gilmân ve şarap, edebiyata girdi. Bilhasa hicazda gına, musiki aldı yürüdü, çünkü, Mekke ve Medine halkı, idari işlerden uzaklaştırılmıştı. İşi eğlenceye döktüler, Hulefa ise, sefahata daldılar. (S. 74) (Kadı Şureyh, Said ibni Museyyeb, Atâ, Zöhrî, Şa'bi gibi bazı ülemâyaya göre mûsiki haram sayılmaz. İbni Hazm, musikiyi haram kılan sahih bir hadis yoktur, diyor. Sonraları halk zevk, sefâhate dalınca, bunu önleme maksadıyla mûsiki yasağı konmuştur.)

Emeviler milliyetçi idi, araplara dayandılar. Fakat, Ehl-i Beyte karşı besledikleri düşmanlık, onların başını yedi, Abbasiler, Türk askerlerine dayandı, onları saraya aldılar, daha müsamahalı davrandılar. Mehdi, zararlı bir hal alan zındıkları tâkip etti, yüzlercesini öldürdü, kitaplarını yaktırdı, Maksat, hükümete karşı olanları bu vesileyle ezmeğe, böylece bu perde altında, fikir hürriyeti tâkibe uğradı, düşünce hayatı öldü, tarih boyunca bu böyle olmuştur. Abdullah ibni Mukaf-fa böyle ithama uğrayanlardan biriydi. (S.80)

Her hükümdar kendine bir zulüm âleti buldu, Muaviye, Ziyad ibni Ebih'i; Abdümelik, Haccac'ı; Hişam da Halid ibni Abdullah Kas-ri'yi kullandı, (S.71)

Abbasiler zamanında halifeleri Mukaddes saymak bidatı çıktı, Hulefâ-i Râşidin ve emeviler zamanında böyle bir şey yoktu, Halife diğ-er insanlar gibi, bir ferd sayılırdı. Farklı bir mevki yoktu. Yine Abba-siler, Hırka-i Şerifi takdis etmeyi çıkardılar. (S. 86) Bu zamanda tasav-vuf, Hasan Basrının zühdünden ayrı başka bir yön aldı, Yunan, Hind, Hristiyan tarzına döküldü, (S. 78) Tasavvuf yayılınca Hristiyanlarda olduğu gibi Şeyh-mürid münasebeti başladı, keşişler gibi mücerredlik âdet oldu. Dervişlik, zikir halkaları hristiyanlıktan geldi, İbrahim Ed-hemin hayatı, Buda'nın hayatı gibi efsaneleşti, (S. 87)

İlim ve fikir hareketleri eskiden ne canlıydı. Garp medeniyetine çı-ğır açan eller, ışık tutan dimağlar, islâmda yetiştii. İslâm beşer tarihin-de bir hamleydi. Câhiz ve Gazalî, Dekarttan evvel şekçi idiler. (Şâirin

"Hacer-i Esvedi öperken iki âşkın yanakları birbirine değdi. Bunlar günaha girmeksizin bulunmuş oldular, Sanki randevulaşmışlar gibi. Okadar dalmışlardı ki, eğer kalabalık onları itme-seydi bu baygınlıktan ayılmayacaklardı."

Emevi Halifelerinden Süleyman B.Abdümelik zamanına kadar Kabeyi kadın erkek karış-ık tavaf ederlerdi. Fakat bu gibi şiirler söylenmeye başlanınca bunun kötüye kullanıldığı anla-şıldı ve beraber tavaf yasak edildi.

dediği gibi: *Şüphe bir nura koşmaktır-Hakkı tenvir ukul için haktır.* İbni Miskeveyh, Darwin'den önce tekâmülden bahsetti, (*Tehzibu'l Ahlâk kitabı*), İbni Haldun, Monteskiyo'dan evvel içtimaiyyat ilmini kurdu. Nasir-i Tûsi, Einştein 'dan önce zamanın izafiliğini ortaya attı. (S. 89)

Fakat, sonraları durgunluk devri geldi, ıslâhâta teşebbüs edenleri bile engellediler. III. Selimin ıslâhât teşebbüslerine Şeyhu'l İslâm Atallah efendi karşı geldi. Padişah, firenkleri taklid ediyor diye halkı ayaklandırdılar. Mısırdaki Hidiv İsmail, ülemâdan 4 mezhepten alınma bir fıkıh seçmelerini istedi, Devletin resmi mezhebi olan Hanefilikten ayrılmadılar, o da fransız kanunlarına göre mahkemeler kurdu. (S. 96) Müslümanlık Türklerin elinde dış şekle önem verdi, cami, türbe yapmakla günahlardan temizleniriz sandılar. Hurafeler, bid'atlar yayıldı; türbeler, tekeler, hankâhlar çoğaldı,

(Muharrir bunları Türklere yüklüyor. Fakat bu yanlıştır. Bu bitatlar umûmidir. Ölüye Kur'an okumak şartıyla yapılan vakıf batıldır. Çünkü para ile Kur'an okumayı ihtiva eder. Bir çok vakfiyelerde bu şart geçer. Şart-ı vâkıf, nass-ı Şarı gibidir diye onu muteber tutmuşlardır. Selef-i Salihinde para ile Kur'an okumak yoktur.)

Fukahâ zahir-i şeriata baktılar. Bazıları hileli çözüm yolları bulmak için hile-i şeriyecilik yolunu tuttular. Ruhu ihmal ettiler. Halbuki İnnemel-A'malu binniyât, Hadîsi niyet ve maksada çok önem verir. (S. 100).

Sûfiler ,Ulemanın zahiriyeciliğine karşı ruha bakan içe dönük bir yol tuttular. Fakat onlar da şaşırıldılar. Musiki ve Raks ile zikir usulünü İslâma soktular. Velilere tapmak âdet oldu. (S. 101).

Eşariler Mutezileye hücum etti ve Eşarilik galebe çaldı. Eşariliğin galip gelmesi İslâm'da fikir hareketlerini dondurdu. (S. 88)² Bugünkü Müslümanlık Ebul-Hasen Eşarînin ve Gazalî'nin Müslümanlığıdır dersek hakikatten uzaklaşmış sayılmayız. (S. 104)³

(Bizde Peyami Sefa, İslâm âleminin geriliğinin Gazalî ile başladığına iddia etmiştir. İzmirli İsmail Hakkı, onun bu görüşünü tenkit etmiş-

(2) ومن غير شك كان يكون امر المسلمين احسن حالا و اكثر حرية لو انتصروا على المحدثين فان انتصار المحدثين كان معناه مع الاسف الركود. (ص. ٨٨)

(3) فان قلنا ان الاسلام الحاضر هو اسلام ابى الحسن الاشعري والغزالي ، لم نكن بعيدين عن الحقيقة. (ص ١٠٤)

tir. Arap yazarlarında Peyami Sefanın görüşüne katılanlara rasthyoruz. Bu düşüncenin kökünün nereden geldiğini bilmiyoruz.)

Yanış tevekkül, keşif iddiaları, bunlar akliyeciliği durdurdular. (S. 104) Hz. Ömer Şecere-i Rıdvan-ı kesti. Şimdi ise türbe avlusundaki Ulu ağaçlardan meded umuyorlar. Meskenete düşüren bir kuru tevekkülle her şeye katlanmak âdet oldu. Her yerde evliya mevlidleri çoğaldı. (Bu kabil mevlidler Mısırda pek çoktur.)

Sünnî, Şii, Havâric kavgaları, mezhep münakaşaları, Arap, İran, Türk tartışmaları, islâmı zayıflattı. Din düşmanları, zayıf düşen İslâma saldırdılar. Haç seferleri tarih boyunca sürdü. İtalyanlar, Trablus Garba saldırdıkları zaman İslâma karış kin kusan şarkular söyleyorlardı. (S. 111).

İslâm âlemini kurtarmak için bazı islâhatçılar çıktı: Mustafa Kemal'in islâhatı, dünyevî; Vehhâbininki dinî; Mihdat Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşanın, C. Efganinin islâhatı ise hem dinî, hem dünyevîdir. Hindistanda Seyid Ahmed Han, Emir Ali islâhat yaptılar. (S. 119) Hindistanda Şah Veliyyullah, Türklerde Mehmed Birgivi; Muhammed b. Abdulvehhabdan önce bidatların aleyhinde bulundular. Abdulvehhabın islâhatı bedevi muhit için bedevi rengine bürünmüş bir islâhattır. Efgani ve Muhammed Abduh medenî ve dinî, Midhat Paşa ve Hayreddin Tunuslu Avrupa kültürü tesirinde islâhatçıldılar, Jon Türkler ve Mustafa Kemal avrupalılaşmak istediler. (S. 132) Mısırda Mehmed Alinin, Türkiyede Mustafa Kemal'in, Afganistanda Emanullah Hanın islâhat hareketleri, milli istiklali hedef tuttu. Bunlar İttihad-ı İslâmcı değildir. (S. 149) Afgan halkı geri olduğundan Emanullahın islâhat hareketini hazım edemediler. (S. 150) Mustafa Kemal Milliyet ruhunu uyandırdı. Türk medeniyetinin eski olduğunu söyledi. Edebiyatta Milli cereyan uyandı, Halide Edip, Yakup Kadri gibi yazarlar çıktı. (S. 151)⁴ Müslüman Kardeşler, İslâmcı bir hareket yapıyorlar, fekat sert gidiyorlar. Bunlar Avrupa medeniyetine karşı, lâkin medeniyetin karşısına medeniyetle durulur.

4 Yazarn *Zuamâ'ul-İslâh* adlı bir eseri vardır. Bunlardan uzunca bahseder. Bunların hepsinin maksadı şarkı uyandırmaktır. Bizim Âkif merhum da onlara tercüman olarak Uyan! diye haykırırken şöyle der:

*Ey koca şark, ey ebedi meskenet !
Sen de kumıldanmaya bir niyet et !*

Müslümanların hıristiyanlara karşı tutumu çok müsamahalıdır. Saraylarda gayr-i müslimler vazife görmüştür. İslâm'da din ve mezhep kavgası yoktur. Gayr-i müslimlere bazan şiddet gösterilmiş ise bunda dinin kabahati aslâ yoktur, bunlar siyasi sebeblere râcî'dir. Hıristiyanlar birbirleriyle boğuşmadı mı? Terakki ilimle olur, başka şeyle değil. Venî olan Japonya ilme sarılınca ilerledi. (S. 138)

Müsteşrikler: teaddüd-i zevcâtı, kölelik meselesini, İfîk hadisesini dillerine dolayorlar. İfîk hadisesini Kur'an-ı Kerim reddetmiştir. Teaddüd-i zevceye gelince, bu mesele bugünkü görüşle değil, ozamanı nazar-ı itibara alarak incelenmeli. İslâm, çok karı almayı dörde indirdi, bunu da adalete bağladı. (Yeni yazarlar İslâm'da tek zevcenin esas olduğu kamsındadırlar.) İslâm bir zevce ile iktifa etmek için alınacak karara mani değildir. Bu, ictihada bırakılmıştır. Müctehidler bunda zamanın ve mekanın ahvaline, umumî maslahata bakarlar. (S. 158)⁵ Kur'an-ı kerim dört almaya zorlamıyor, buna müsaade ediyor ve bazı şartlara bağlıyor. çok kadınla evlenmeyi sevap sayan zihniyet yanlıştır. Çok kadın alma kötüye kullanılmıştır. Ortaklar birbirini kıskanmışlar, çocukları birbirini çekememişlerdir, Abbasilerden Emin İle Memun gibi. Âilenin huzuru bozulmuş, hased, rekabet almışyürümüş, çocukların terbiyesi bozulmuştur. Saraylar kadınla dolmuş, hükümdarlar şehvete dalmıştır. Ömürleri bu yüzden hep kısadır. Saraya alınan ecnebi kadınlar, kendi milletleri hesabına entrikalar çevirdiler. İnhitatın bir sebebi budur. (S. 31/32) (İslâm'da kadının siyasi hakkı vardır. Akabe biatında Medineliler arasında kadınlar da vardı, Mekke fethinde kadınlar da biat etti.)

İslâm'da kölelik yoktur. Haz. Peygamber kimseyi köle yapmadı, esirleri âzâd etti. (Musa Carullah, *Halk Nazarına Bir Nice Mesele'de* aynı şeyi söyler. Abdülaziz Çaviş ta, *Usul'ül-İslâm* yazısında kafkaslardan kaçırılan Çerkes kızları, Sudandan kapılıp aşırılan zenciler köle olmaz, bunlar satılamaz, bunları cariye diye alanların istifraşı gayr-i meşrudur. diyor.)

Ahkâm Ayetleri : Sirac Ali Hindiye göre ahkâm âyetleri 200 kadardır. Bunların da çoğu resen hüküm vaz'ı için değil de vaz ve irşad içindir. Müctehitler bir takım karinelerle onlardan hüküm çıkarmışlardır.

(5) و الإسلام لا يمنع الخطوة الثانية وهو قصر الزواج على واحدة وهو متروك للاجتهاد ينظر فيه المجتهدون الى حال الزمان والمكان والمصلحة العامة. (ص ١٥٨)

Asıl hüküm ayetleri 50 kadardır. İbn-i Haldun, Ebu Hanifenin 17 Hadisi delil aldığını söylüyor. (S. 162) İslâm umumî prensipler getirdi, ana kaideler kurdu. Teferruatı maslahata bıraktı. Bunu icihad yapacaktır. Hanefiyye, İstihsân; Mâlikîler, Masâlih-i Mürsele adı altında maslahat olanı aldılar. Hz. Ömer harpte yararlık gösterene hadd'i sekr vermedi. Kıtık senesi çalanın elini kesmedi. Düşman tarafına kaçmanın diye harpte haddi tatbik etmedi. (S. 194) (Necmettin Tofî bu maslahat meselesini etraflı surette işlemiştir.)

Araplarda ittihâd ve itaat fikri pek yoktur. Hâşimî, Vehhabî mücadelesi hâlâ devam ediyor.

İslâm âlemi sömürge idaresinden bıkmıştı. İslâm âleminin üç büyük düşmanı vardı: Rusya, İngiltere ve Fransa. İslâm ülkelerini bunlar paylaşmıştı. Meselâ: 1891 de Osmanlı devletinde 16 milyon müslüman varken İngiliz müstemleke idaresi altında 107 milyon müslüman yaşıyordu. Çinde 32 milyon, Rusyada 6 milyon müslüman vardı. (S. 178) I. cihan harbinde bu devletler yine birleşmişlerdi, bunlar yenilirse İslâm ülkeleri esarettten kurtulabilirdi. Onlara karşı Almanya vardı. Bu ümitle Türkiye Almanya yanında yer aldı. Cihâd-ı Ekber ilân etti. (Cihâd-ı Ekber fetvasını tenkid edenler oldu. Fikret Sancak-ı Şerif şiriyle bu mukaddes duygularla alay etmişti. Zavalı vatan neler gördü, neler duydu. Vatani kurtarmak için her çareye başvurmak lâzım geldiğini neden anlamak istemediler bilmem?) İngilizler arapları aldattılar. Neticte de yine araplar hüsrana uğradı, Türkler de büyük zarar gördü.

Şarklı kaza ve kadere teslim olur. Fakirken zengin oluvermiş kimselerin masalları onların koşuna gider. Tesadüflere inanırlar. Fevkalâde-likler isterler, hayal peşinde koşarlar. Garpli ilimle, fenle tabiata hakim olmaya çalışır. (S. 170) Şarkın ve Garbın kusurlu tarafları da var, iyi tarafları da var. Hüner kötüyü atıp iyiyi almaktır. Körtaklitten sakınmalı. (S. 172) Taklit karın doyurmaz. Şairin dediği gibi: "*Taklid ile tok olan hakikatta aç ola*".

Şarkın ruhaniyeti üstündür, faziletli olması lâzımdır. İbadetlerin, namaz ve orucun, müminin amelinde, hareketlerinde tesiri görülmelidir. (S. 173) Kalbi ve ruhu yükseltmeyen, amel üzerinde tesiri olmayan ibadetler kuru kalan mekanik hareketler olur, varlığı yokluğu eşittir. (S. 174) İslâmda tesamuh vardır, fakat Yunan felsefesi tesiriyle dinde gülüb baş göstermiştir. aşırı gidenler olmuştur. Abdeste farz olan yüzü

yıkamaktır, bunu felsefî bir konu gibi inceleyip yüzü mühendis gibi ölçtüler. Halbuki abdest alan kimse ne mühendistir, ne hendese bilir. (S. 188).

Müslümanların geri kalma sebeplerinden sözederken Hindli Emir Aliden naklen şöyle diyor: "Müslümanların geri kalmalarına sebep, dinlerini anlamak için akıllarını kullanmaya hakları olmadığı hususunda zihinlerine yerleşmiş olan kanıdır. Bu hak, evvelki müctehidlerin inkızaıyla sona ermiştir. Onlardan sonra ictihad haram olmuştur. Sadık müslüman belli bir mezhebin mukallidi olur. Aklını bir yana bırakıp âlemin 19. asırda ulaştığı görüşlere bakmayarak 9. asır ehlinin yorumlarına sarılır." (S. 178)⁶

İctihad bir nimettir: Yazar ictihad meselesine birkaç yerde değiniyor: İctihadda muhit, zaman ve mekan nazar-ı itibara alınmalıdır. Sıcak ve soğuk muhitlerin hükmü farklıdır. Hayat şartları değişiktir. Haz. Peygamber hayatta olsa yeni hâdiselere göre vahiy gelirdi. İrtihal-i nebi ile vahiy kapısı kapandı, fakat, kulları hakkında rahim olan Allah, ümmete ictihad kapısını açtı. Bu bir kolaylıktır. İmam-ı A'zamlar, Şafililer, ictihad yoluyla müşkil meseleleri hallettiler. (S. 45) Sonra gelenler ise geniş daralttılar, açık kapıyı kapadılar. İslâmı dondurulmuş bir hale getirdiler. İctihadı kapamak, dini tatil etmek, aklı durdurmaktır. Halbuki ictihad lâzımdır. Bu bir zarurettir. Çünkü hayat durmaz, dondurulamaz. Şartları haiz olan ictihad yapmalı, İctihad kapısını kapamakla müslümanlar kendi haklarında acizle hükmetmiş oldular, şartları haiz âlim, düşünen kafa kalmadığını kabul ettiler, Bu onları büsbütün acze düşürdü, aşağılık duygusu uyandı. (S. 190).

Müslümanların başına gelen bu faciyanın üç sebebi vardır:

- 1 - Akliyeciler olan Mutezilenin ortadan kalkması, Hadiscilerin galebe çalması.
- 2 - Mutasavviflerin çoğalıp yayılması,
- 3 - İslâm kültür merkezi olan Bagdadın Hülâgünün hücumüne uğrayıp tahrip edilmesi. (S. 190) İşte böyle geri kalınca ictihad kapısı

(6) ان سبب تأخر المسلمين مارسخ في اذهانهم من انهم لاحق لهم في استعمال عقولهم في فهم دينهم. لأن ذلك قد انتهى بانقراض المجتهدين الاولين وصار الاجتهاد بعدهم محرماً. وإن المسلم الصادق يكون مقلداً لمذهب معروف ويترك عقله ويتمسك بتفسير اهل القرن التاسع غير ملتفت الى الاراء التي وصل اليها العالم في القرن التاسع عشر. (ص 178)

kapandı denildi. Bugün maalesef, bütün müslümanlar eski İslâm medeniyeti ile yeni batı medeniyeti arasında bocalıyorlar. Sibeveyh nahvi ile kimya tahsiline uğraşıyorlar. Şer'ı mahkemeler yanında nizamî mahkemeler de var. Onlarda fransa kanunları câri. Halbuki eskiden ictehadlar yapılırdı, meseleleri müctehidler çözerdi. Ebu Hanife kıyası çok aldı. Onu Aristo mantığıyla kullandı. İstikrâ' usulüne gitmedi, istintaç yaptı. Bugün ictehad için yalnız din bilgisi kâfi değil, umumî kültür de lâzım. Müctehidin bir gözü Kur'an'da, bir gözü medeniyette olacak. (S. 191) "İctihad kapısını kapayanlar bize çok büyük zarar verdiler. Bizi taş gibi dondurdular. Bu halle biz, başına gelecekten kendini korumak için gözünü yuman devekuşuna benzedik." (S. 192)⁷ İslâmdaya fikirler kısırlaşmadı, analar yine dâhiler doğurur.

Yazar, doğu ile batıyı mukayese yapıyor, medeniyetin her şeyde tesir gösterdiği, elbiseden tutta ev eşyasının hep medeniyet malı olduğunu söylüyor. Garpte din adamları yeniliklerden faydalanıyorlar, asrın diliyle konuşuyorlar, çocuk lisaniyla resimli kitaplar yayıyorlar. (S. 193) Bizde medeniyeti anlayan ıslahatçı lâzım. Efgani, Adbuh, Midhat Paşa, Emîr Ali islâmî ve garbî anladılar. Onların talimatı tutundu. Bu vasıfta olmadığı için Vehhâbilik Arabistanda kaldı. (S. 194) Arabistanda yetişen Hz. Ömer, medeni olan İran ve Bizansta kanununu ustalıkla tatbik etti. Maslahata riayet gösterdi. Kahramanlık gösterene had vurmadi, kıtlık senesi çalanın elini kesmedi, düşman tarafına geçmesinler diye harpte haddi tatbik etmedi. Ebu Hanife farsca Fâtihayı câiz gördü, Mâlik masalih-ı mürseleyi aldı. Biz neden onlardan örnek almıyoruz? (S. 194).

Radyoda Kur'an okunuyor, biriktirme sandıkları çoğaldı, şapka giyiliyor, evlenme şekli değişti, sefer-yolculuk ta öyle. Ulemâ neden me-

(7) وإن الذين اغلقوا باب الاجتهاد... ضررنا ضرراً بليفاً وهدونا جهوداً متحجراً
فاصبحنا كالنعامة تغمض عينها عما سيؤذيها. (ص 192)

Abdülaziz Çavuş, *Usul'ül-İslâm* adlı eserinde şöyle der: "İctihad. kapısı kapanmamıştır, aslâ kapanmayacaktır da. Beşer akhını hacir altına almak, onların gittikleri gibi gitmeleri, onların dediklerini demeleri için, eskilerden onların başına vasiler dikmek isteyenlere rağmen bu böyledir."

فلم ينسد ولن ينسد باب الاجتهاد رغم انك من ارادوا ان يحجروا على العقول البشرية
وتقيموا عليها اوصيائه من الأولين حتى تسير كما ساروا وتقول بما قالوا.

*Sırat-ı Müstakim, Seb'il-ür-Raşad*larda Manastırlı, İzmirli, Abdülaziz Çavuş gibi zatların ictehadı dair öyle kıymetli yazıları vardır ki her zaman okunmaya değer.

deniyet karşısında göz yumuyor? Hayata bakmıyor? Biz razı olsak ta olmasak ta batı medeniyeti tayyare süratiyle ilerliyor. (S. 195).

Abdullah B. Mukaffa' tevhid-i kavânin istedi, Mutezile, Hadiste aklı hakem yapmak istedi, son devirde Abduh dini hurafelerden temizlemeğe çağırdı, bunları zındıklıkla itham ettiler. (S. 195) İslâm cemiyetinde yeknasaklık yok, Şer'i mahkeme yanında nizâmî mahkemede Fransız kanunu var, giyiniş, kıyafet karışık. Bu cemiyeti bozuyor, fikirlerde tehalüf doğuyor. (S. 196). Masâlih-ı mürsele: aklın adâlet saydığı maruf olan şeydir. İcma ise şurâ usûlüdür. Din bütün âdetleri kaldırmaz, fena olanları kaldırır. Her milletin âdetleri vardır, Arap, İran, Mısır, Türk âdetleri, örfleri gibi. Örf ve âdetleri fukahâ muteber tuttu. Bunlardan değişiklikler doğdu. Ebu Hayyan, *El-Hevamil*'de naklediyor: Miskeveyhe sormuşlar: Bir meselede fakıhın biri haram, diğeri helâl diyor, bu nasıl olur? Cevap vermiş: Bu zaman ve mekân ihtilafından ileri gelir, bir zamanda helâl olan başka zamanda haram olabilir. Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkâr olunamaz. Onun için dinî müceddidler geldi. Dinî müceddid olarak gösterilen zatların başlıcaları şunlardır: Ömer b. Abdülaziz, İbni Hanbel, Eşari, Gazâlî, İbni Hazm, İbni Teymiye, İbni Kayyim, Şâtıbî, Veliyullah Dehlevî, Mehmed Birgivi, Muhammed b. Abdulvehhâb, Şevkânî, Sıddık Han. Efgânî, Muhammed Abduh de son devrin ıslahatçılarındandırlar. (S. 207).

Akıllı saf dışı edilirse hurafeler doğar. Herşeyde vehim hâkim olur. Ruhî hayatta aklın payını vermeli. İnsan sevgisi, vatan aşkı, millî duygu, yüce ruh, üstün ahlâk, bunlar bizim süsümüz olmalı. Manevî güzellik, fazilet; insanın şerefi bunlarla kâimdir. Bugün batı medeniyeti çöküntü halindedir. Şarkta ilim ve sanat noksansa Avrupada da ruh noksan. Sağlam bir medeniyet üç unsura dayanır:

1 - Ferde kıymet vermek ve onu cemiyete olan yararıyla değerlendirmek,

2 - Hayatı ilmin muktezasına göre kurmak,

3 - Kalbi insanlığa hayır yapmak şuûriyle doldurmak. (S. 201)

Şark için mesele: batıdan ne almalı, ne almamalı... Batı medeniyeti aklı dolduruyor, kalbi öldürüyor. Halbuki, kafayla kalb arasında müvâzene kurulmalı. (S. 221).

Terakki ilimle olur: Leibnitz der ki: "Eğitim işi benim elimde olsa kısa zamanda Avrupanın vechesini değiştiririm". Diderot der ki: "Milletlerin yükselmesinde ve düşmesinde rol oynayan asıl sebep, ilim ve cehalettir. Diğer sebebler bunlara bağlı cüz'î sebeblerdir". Voltaire göre "Bir milletin maruz kaldığı zulüm, onun cehaletinin cezasıdır". (S. 225) Hindli ıslahatçı Seyid Ahmed Han şöyle der: "Eğer elimden gelse Himalaya dağlarının üzerine nurdan harflerle, batı ilimlerinin, anadiline terceme edilmesinin farz olduğunu yazardım." Dini tedrisatın yanında müspet ilimleri öğretmek te yer almalıdır. İlim bir cesed ise din de onun ruhudur. (S. 226).

Şark ile batı arasında derin ayrılıklar vardır. Birinde ilim var, gerçek din yok. Diğerinde din var, ilim yok. Halbuki, bu ikisi beraber yürümelidir. Ya ilim dindar olmalı, yahut din ilim öğrenmeli. İnsanlığı bu kurtarır. Atom devrinde Avrupa maddecilikten dönüp dine sarılacaktır. Şark uyanmalı, batı inanmalı. (S. 227). Bana okulu verin, dünyanın halini değiştireyim, demek hiç te mübâlâgalı olmaz.